

La professió de la traducció

Olga Torres

La presència quotidiana de les traduccions. On és el traductor?

Un dels objectius d'aquest seminari és conscienciar-nos sobre la presència quotidiana de traduccions. Quan som conscients de l'abast i la importància de les traduccions, ens adonem de la magnífica tasca que duen a terme traductors de tants àmbits diferents. Per això aspirem a que el públic reconegui les traduccions, com a primer pas per reconèixer els traductors i traductores. En el títol d'aquest seminari «La presència quotidiana de les traduccions», el traductor i traductora estan amagats, se sobreentenen. Els traductors seran invisibles mentre la traducció també ho sigui. Així, fer la traducció visible, tangible i real és el primer pas, però el pas al reconeixement del traductor no serà automàtic amb el reconeixement de les traduccions, per una sèrie de motius que exposaré a continuació.

Olga Torres. Llicenciada en Traducció i Interpretació, actualment és professora de traducció a la Universitat Autònoma de Barcelona. Coneix de prop la professió de la traducció perquè ha traduït molt per al món empresarial, ha estat presidenta de l'Associació de Traductors i d'Intèrprets de Catalunya i fa recerca sobre temes relacionats amb la inserció laboral dels llicenciats en traducció.

Si jo pregunto què veiem en aquesta sala, podem enumerar moltes coses: persones, butaques, finestres, portes, roba, etc. Però no crec que ningú digui «veig llum». La llum, podem dir, se sobreentén, perquè el que veiem són objectes. Direm que la llum, en realitat, no la veiem, i que la llum és més aviat un mitjà que ens serveix per veure tots aquests objectes. Si de cop i volta ens quedem a les fosques i faig la mateixa pregunta, la resposta serà «no veiem res». Per mi, la traducció és la llum, perquè no la veiem mai però sense ella estariem a les fosques. La traducció dóna llum a formes gràfiques que estan a les fosques en el nostre cervell, que no entenem què són, fins que la traducció les il·lumina i les transforma en formes reconegudes. Formes il·luminades que podem reconèixer, interpretar i entendre. El traductor il·lumina una forma que ja hi era, però no es veia perquè era a les fosques en el nostre cervell. Per això, conscienciar sobre la presència de traduccions implica parlar de la capacitat de veure la llum, de veure allò que hi és, però és invisible.

Sobre el reconeixement dels traductors

La nostra societat es meravella amb les màquines transformadores. Introdueixes un producte per una banda, i per l'altra en surt un de diferent. Com l'efecte màgic de la traducció: parteixes d'un text en una llengua i després de la traducció... màgia! En tens un altre en una altra llengua. Per això han triomfat les traduccions per Internet. Envies un text per correu electrònic i t'arriba traduït! Fantàstic! És màgia! Un efecte màgic que fascina, i alhora decep quan es descobreix que dins de la màquina hi havia un homenet... i que no era màgia! I sí, nosaltres som aquest homenet, incòmode, que no només existeix, sinó que, a més vol cobrar una tarifa digna!

Fixem-nos que, en els números de màgia en què el mag parteix l'assistent en dues parts, el públic aplaudeix el mag, i no pas els ajudants contorsionistes que es pleguen dins la caixa. Els traductors són els contorsionistes que ens adaptem a les restriccions que ens

imposa l'encàrrec. I sí, de vegades, com que no podem dividir-nos en dues parts per poder lliurar dues feines simultànies, passem la meitat de la feina a un altre contorsionista perquè el client/públic no sàpiga que és impossible dividir-se en dos. Oh, sí, sobretot que no tinguin una decepció.

En aquests números de màgia, de vegades penso com és que la gent aplaudeix més el mag que no pas els contorsionistes-traductors. Deu ser perquè tots admiren la capacitat del mag (certament admirable) d'aconseguir que persones humanes es fiquin en caixes tan estretes sense queixar-se, amb un somriure als llavis, sense cap reconeixement i que, a sobre, quan surten, fan una gran reverència al mag perquè els ha destapat la manta i els deixa sortir sencers. I tant, en un congrés de clients de serveis de traducció aplaudirien ben fort al mag/empresari/ editor que aconseguixi aquest grau de masoquisme perfecte. Jo mateixa em trec el barret. Sí, senyor. Aplaudim-lo. El mag és un mestre.

I per què aquest número de màgia no es fa sense cortines i a la vista? Possiblement el mag diria que no seria el mateix, perquè la gent veuria el truc. Vaja! El truc no es pot veure, perquè la gent tindria una decepció. No, i ara, no decebem pas el públic, no, que tindrien una decepció perquè es veuria que no es pot partir una persona en dos i que continuï viva... És millor que creguin en la màgia, en la fantasia de pensar que llegeixen les mateixes paraules que van sorgir de la ment privilegiada del mateix Dostoievski. Quin públic més innocent, el nostre!

Un país capdavanter en doblatge perquè el públic visqui la fantasia de sentir en Humphrey Bogart en català o en castellà. No decebem el públic. Qui vol creure que darrere escriptors mediocres hi ha traductors i correctors que, com els editors gràfics que retoquen les models i les actrius amb el Photoshop, «retoquen» els originals per arribar a la tan anhelada perfecció?

Tothom sap que les fotos es retoquen amb el Photoshop, que dins de les capses que es parteixen en dos dels mags hi ha contorsionistes i que darrere de les pel·lícules i els llibres hi ha traductors. Tothom sap el

truc perquè no són rucs! No, és clar. Tothom sap que el mag fa un truc. Tothom sap que les fotos es retoquen. Però una cosa és saber-ho i l'altra assumir-ho. El mag diria que el públic no aplaudiria si veiés el truc, perquè tindria una decepció. Tristament, és així: l'existència de la nostra feina és fruit d'una decepció i... qui vol pagar per una decepció?

Tanmateix, jo penso que el públic tindrà una decepció segura si s'ha promès la partició d'una persona en dos però la percepció d'aquest mateix número de màgia canvia totalment quan canvien les expectatives del públic. És a dir, tot canvia quan no prometem particions impossibles de persones, sinó que es mostren bons números de contorsionisme.

M'explico. Pensem ara si hi ha contorsionistes que siguin reconeguts i valorats. Doncs sí. Són els contorsionistes que fan el número sense el mag. Aquests s'enduen els aplaudiments. La gent veu que el contorsionisme és més màgic que partir algú pel mig. Perquè el contorsionisme mostra els límits de la flexibilitat humana, i partir algú en dos és pura fantasia. Si feu zàpping i heu de triar entre un número de contorsionisme i un mag que parteix en dos, possiblement triareu el contorsionista, perquè és molt més espectacular i bell.

En la traducció, els contorsionistes que ho fan a la vista són els intèrprets. En una caixa transparent, es contorsionen el cervell fins que extreuen el seu discurs.

Em pregunto, doncs, si el repte dels traductors no seria, a més d'aconseguir un resultat màgic, mostrar a la gent la màgia i el contorsionisme del procés de la traducció. Que el públic i els clients poguessin valorar com nosaltres les bones traduccions quan coneixem els problemes de traducció. Per exemple, que valorin el contorsionisme de Carles Riba per traduir *L'Odisea* en vers i entenguin i escoltin les raons que ell exposava en el pròleg:

«Calia el vers. De fet, jo ho havia après des dels inicis de la primera versió, quan, havent-me decidit per la prosa, sota la ploma se m'anaven congriant, amb independència de mi mateix, petites entitats

rítmiques cada vegada més imperioses, més freqüents i diria que més tentaculars. [...] Llavors el procediment és obvi: lliurar-se sense reserves al moviment poètic, seguint-ne els meandres amb obstinada atenció, revivint cada intuïció amb una alta humilitat; tot això, en funció de la llengua a la qual tradueix, però no sotmetent-se a l'estil que imposi ella, sinó creant en ella un estil. Amb els mots, sempre gastats, 'de la tribu', crear un estil: és el que fa tot poeta per superar la relativitat amb què la comuna llengua el vol traïr. Per aquí pot també un traductor compensar la forçosa, doblada relativitat dels seus resultats; sempre, alhora, complint el seu primer deure, que és ésser fidel a una matèria i a un contingut que no són d'ell.» [RIBA, Carles. (1998, 5a ed.: 11) «Uns mots del traductor». Pròleg de *L'Odissea*. Barcelona: La Magrana]

Si el públic pogués entendre les dificultats d'en Carles Riba fent la traducció de *L'Odissea* en vers, continuarien aplaudint més el mag?

Públic i clients posarien el mag en segon terme, per veure directament els contorsionistes traductors més flexibles i elegants. Actualment, el mag sí que reconeix el contorsionisme dels traductors, però sovint no és per valorar-lo, sinó per demanar que els contorsionistes es fiquin cada cop en capes més petites.

I faré una autocrítica, com a professora universitària, que em passo el dia ensenyant contorsionisme als meus estudiants. Contorsionisme jurídic, contorsionisme tècnic, contorsionisme audiovisual, però els ensenyo per a quins mags han de treballar? Com fer el número en públic? Com es pot treballar sense mag? Quina és la capsula més petita que poden acceptar? Aquesta presentació m'ha fet reflexionar sobre l'aprenentatge del contorsionisme traductor a la universitat.

La cara i la creu dels canvis en la professió

La professió de la traducció, professió entesa segons la definició del GDLC (Gran Diccionari de la Llengua Catalana) com a «activi-

tat permanent, que requereix un títol, que serveix com un mitjà de vida i que, a més, determina l'ingrés en un grup professional determinat», ha patit grans canvis en els últims anys, uns canvis que han patit també altres professions i el treball en general i que Planas (1988) explica de la manera següent:

«Los cambios no son meramente circunstanciales, sino que estamos ante la emergencia de un nuevo modo social definido por una tendencia irreversible hacia la economía global, el carácter informacional de la producción y distribución de bienes, la producción flexible a la demanda, el cambio sustantivo en la estructura ocupacional, y la organización del trabajo, etc.»

En l'àmbit de la traducció, el nou mode social de la traducció de què parla Planas es caracteritza també per una «economia global», on clients i traductors són en països diferents; pel «caràcter informacional de la producció i distribució de béns», on les traduccions com a béns cada cop més són en format electrònic i són menys tangibles, cada cop són més coneixement circulant efímer i provisional; per «la producció flexible a la demanda», on les traduccions es demanen per ahir, quan el client les necessita, i és impossible planificar la feina a mitjà o llarg termini; pel «canvi substantiu en l'estructura ocupacional», on les empreses prefereixen treballar amb professionals autònoms i menys amb treballadors en plantilla, perquè no poden garantir el flux de treball.

Aquestes globalització i flexibilització es complementen amb els canvis derivats de l'ús de les noves tecnologies, que han transformat la pròpia naturalesa de la tasca traductora. Aquests canvis són inevitables i ens aporten tant avantatges com inconvenients.

El factor Globalització pot tenir com a conseqüència negativa la despersonalització i, amb això, més invisibilitat. Els serveis de traducció s'envien per la xarxa a traductors invisibles i a molts clients i empreses de traducció tant els fa quin traductor farà la

feina. Ja esperen amb impaciència quan sortirà l'eina que els permetrà substituir les persones per màquines. Des del meu punt de vista, per vèncer la despersonalització que comporta la globalització és imprescindible treballar per la visibilitat i tenir lloc web, càmeres per parlar amb els clients i presència en les portades dels llibres.

El factor Noves tecnologies en l'àmbit de la traducció fa referència als ordinadors, Internet i les memòries de traducció i altre programari específic per a la traducció. Com a conseqüències negatives de les TIC tenim, per exemple, l'elevada despesa en informàtica a càrrec dels traductors i la pèrdua de la propietat de les memòries de traducció, de les quals els traductors no tenen cap dret d'autor. Tanmateix, hem de reconèixer que Internet ha permès millorar molt la tasca de documentació i que les eines informàtiques (si es dominen), permeten augmentar la productivitat de la traducció i ampliar el servei de la traducció, per tenir cada cop més autonomia en el procés. La qüestió és que això es valori econòmicament.

Les noves tecnologies, la globalització, els sistemes de treball, la formació reglada de la professió, etc., tot ha avançat molt ràpidament però tinc la impressió que alguns traductors no han avançat tan de pressa. Veig que hi ha traductors immòbils, aturats, que es queixen sempre del mateix. És significatiu veure com el sistema ha canviat tan de pressa, la professió ha canviat radicalment en els últims anys i els reptes individuals són exactament els mateixos: les tarifes, la valoració de la feina, la inseguretat laboral, etc. S'ha avançat molt en tecnologia i en capacitat de producció però no s'ha avançat gaire en condicions laborals, sobretot en terminis i tarifes, que són els reptes clàssics. Com s'explica, això?

Quan jo era més jove, i hi havia pocs traductors de carrera, es deia que la causa de les baixes tarifes era «l'intrusisme». Ara gairebé ja no se'n parla, d'intrusisme, i ara sembla que la causa del problema de les tarifes és la «saturació» del mercat. És cert que el mercat funciona amb les regles bàsiques de l'oferta i la demanda, i és un

fet que hi ha més oferta que demanda, però també hi ha dinàmiques de cercle viciós. La saturació fa que baixin els preus, i la saturació fa que hi hagi moltes empreses de traducció petites que mirin d'obrir-se pas, que alhora tinguin poca gent en plantilla i treballin molt amb col·laboradors externs, que fa que hi hagi molta inestabilitat laboral, que fa que la gent, per la por de la inestabilitat laboral, agafi moltes feines mal pagades, per si de cas. Així ja tenim un cercle viciós. Per sortir del cercle viciós cal fluir amb els canvis i evolucionar amb la professió. Per exemple, el *boom* de la traducció informàtica, «la localització», va fer força rics molts traductors que van decidir unir-se a la revolució informàtica. Ara potser la localització ja no és el que era, però cada dia sorgeixen nous àmbits per explorar, com ara les traduccions per a mòbils, i futures aplicacions web. A més, la globalització permet triar clients que paguin millor arreu del món i les noves tecnologies permeten adquirir unes habilitats competitives per oferir serveis complementaris. Vull dir que hi ha alternatives al cercle viciós.

Però fluir, canviar o evolucionar no és fàcil. Jo diria que els canvis en la professió van més de pressa que els canvis interns en els traductors perquè els canvis en la professió, en aquest sistema de treball que tenim, s'han aconseguit en equip: uns han aportat les memòries de traducció, altres han aportat els estàndards de qualitat, altres han aportat Internet, altres han aportat una formació reglada dels professionals que els fa més competitiu, etc. Hi ha molta gent que ha treballat des de llocs remots de tot el món en l'evolució de la professió. Tanmateix, l'evolució personal interna del traductor per adaptar-se als canvis és això, personal i intransferible. Estic convençuda que els canvis en una persona són més difícils que en una professió perquè l'evolució personal es recorre en solitari. Possiblement, si els canvis personals també es fessin en grup, anirien més de pressa. Per això crec molt en les associacions de traductors com a centre de suport mutu, formació i informació.

Evolució de les sortides professionals dels traductors

La professió de la traducció canvia i, de retruc, el perfil i la feina dels traductors.

Avui dia, trobem traductors i llicenciats de traducció a tot arreu. Per una banda, hi ha traductors que es dediquen només a traduir. D'aquests, bàsicament n'hi ha de dos tipus: els autònoms i els que treballen en plantilla. Els que treballen en plantilla ho fan bàsicament en dos tipus d'empreses: en empreses que ofereixen serveis de traducció i en empreses que consumeixen serveis de traducció. Els autònoms treballen per a empreses de tota mena. Seria molt llarg esmentar tots els sectors empresarials en els quals hi ha traductors perquè bàsicament hi ha traductors en tots els sectors. Segons estadístiques de promocions recents de traductors llicenciats a Espanya, aproximadament un terç dels llicenciats de traducció de tot el país treballen com a traductors a temps complet. Un altre terç dels llicenciats de traducció del país es dediquen a la docència de llengües en classes privades, acadèmies, escoles, instituts, universitats, etc., ja sigui amb dedicació exclusiva o compaginant la traducció amb la docència. Per últim, l'altre terç combina la traducció amb feines administratives, i treballen com a administratius en empreses de tot tipus, com a secretàries (bilingües, trilingües, direcció, etc.), en la direcció d'empreses de serveis de traducció, en departaments comercials d'importació i d'exportació, etc.

Una petita minoria, entre un 5% i un 10%, es dedica a la interpretació, incloses la interpretació de conferències, la interpretació social i mediació cultural, i la interpretació als jutjats, policia, etc.

Si ens hi fixem, més d'un 60% dels traductors combinen la traducció amb altres ocupacions, com ara la docència i les tasques administratives. Per al futur, el que preveig és una hibridització també del perfil 100% traductor. És a dir, esdevindrà un perfil del tipus traductor-corrector, traductor-autor, traductor-redactor, traductor-

maquetador, etc. Aquestes combinacions permetran que els serveis de traducció flueixin d'acord amb l'evolució del mercat i una mateixa persona farà diferents tasques. Aquests perfils híbrids ja funcionen, per exemple, en la traducció audiovisual, perquè d'un temps ençà s'estan formant traductors-ajustadors. També hi haurà traductors-mediadors, traductors-gestors de projectes, etc.

Fa anys, abans dels estudis de traducció, era el qualificatiu de traductor el que s'afegia darrere d'altres professions consagrades. Teníem escriptor-traductor, professor-traductor, etc. Llavors, amb la creació dels estudis propis, el traductor tenia una formació que li permetia ser traductor-traductor, i així continua sent en molts casos, però en el futur, que ja és aquí, el perfil traductor, per adaptar-se als canvis, haurà de fusionar-se i complementar-se amb altres tasques. Aquesta fórmula serà la que s'imposarà també a les universitats, que oferiran una base traductora en un primer grau, i l'especialització podrà triar-la cada estudiant, en la mateixa facultat o en una altra, en aquest país o en un altre.

La base traductora és molt bona per entendre com funciona el món. Adquirir la base traductora és adquirir habilitats de comunicació bàsica i atès que en qualsevol intercanvi comercial hi ha implícit un acte de comunicació, els traductors podran adaptar-se a les feines per la seva flexibilitat i per la seva comprensió profunda de l'encàrrec que els demanin. El traductor és un professional acostumat a la resolució de problemes i a la cerca de recursos, de manera que es podrà adaptar a diferents situacions de treball en què la comunicació sigui un dels components principals. Des d'aquesta perspectiva, les opcions són gairebé infinites. Des de proveir serveis de comunicació intercultural amb diferents suports (audiovisual, web, aplicacions mòbils, etc.) o diferents llengües, proporcionar serveis de tipus diferents (traducció-adaptació, traducció-resum, redacció i traducció posterior, interpretació, etc.), i serveis sobre diferents especialitats de coneixement.

Aquesta connexió entre els traductors i els que els envolta, entrar en sintonia amb el nou entorn, és una norma bàsica de supervivèn-

cia i una característica implícita en la naturalesa invisible però essencial del traductor. Tanmateix, els traductors que no vulguin participar en el sistema i s'aïllin, possiblement adoptaran una actitud reactiva, negativa, i després es queixaran de tot el que passa.

Per acabar diré que els traductors i les traductores han de ser els primers a fer-se visibles i explicar la seva feina (que és més màgica i espectacular del que la gent es creu), a analitzar l'evolució de la professió i a fer coses i no estancar-se.

Bibliografia

- RIBA, Carles. «Uns mots del traductor». Pròleg de *L'Odissea*. Barcelona: La Magrana, 1998, 5a ed., p. 11.
- PLANAS, J. *Inventari d'experiències transició catalanes: incorporació als programes «Transició de l'escola a la vida activa» de la C.E.E.* Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació, 1988.